

Impact Factor: 6.017

ISSN: 2278-9529

GALAXY

International Multidisciplinary Research Journal

Special Issue on Tribal Culture, Literature and Languages

National Conference Organised by
Department of Marathi, Hindi and English

Government Vidarbha Institute of Science and
Humanities, Amravati (Autonomous)

13 Years of Open Access

Managing Editor: Dr. Madhuri Bite

Guest Editors:

Dr. Anupama Deshraj

Dr. Jayant Chaudhari

Dr. Sanjay Lohakare

www.galaxyimrj.com

About Us: <http://www.galaxyimrj.com/about-us/>

Archive: <http://www.galaxyimrj.com/archive/>

Contact Us: <http://www.galaxyimrj.com/contact-us/>

Editorial Board: <http://www.galaxyimrj.com/editorial-board/>

Submission: <http://www.galaxyimrj.com/submission/>

FAQ: <http://www.galaxyimrj.com/faq/>



“नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द” या काव्यसंग्रहाचा सामाजिक अभ्यास

पायल दादारावजी भोरे
शासकीय विदर्भ ज्ञान विज्ञान संस्था, अमरावती.

सारांश:-

वाङ्मय नेहमीच समाजाचं अचूक चित्रण करत असते, म्हणजेच वाङ्मय समाजाचा आरसा असे सुद्धा म्हंटले जाते. वाङ्मय कुठल्याही भाषेतील असो ते नेहमीच समाजाचे उचित चित्रण करीत असते व समाजातील चांगल्या वाईट बाबी, उणिवा, घडामोडी, बदलती रूढी परंपरा आणि संस्कृती यावर प्रकाश टाकीत असते म्हणूनच वाङ्मय हे समाजाचे सर्वोत्कृष्ट समीक्षक मानले जाते. विविध भाषेतील वाङ्मय हे त्या त्या भाषेतील समाज, संस्कृती, राहणीमान, खानपान, जीवनशैली आणि प्रचलित चालीरीती रूढी-परंपरा यांना समकालीन समाजाला तसेच येणाऱ्या पिढीला अवगत करण्याचे काम करत असते. वाङ्मय हे समाज प्रबोधनाचे सुद्धा काम करीत असते, मग मराठी वाङ्मय सुद्धा याला अपवाद ठरत नाही. प्रारंभीच्या काळापासूनच मराठी वाङ्मय हे वेगवेगळ्या विषयांचे चित्रण करत आलेले आहे, मग ते कविता असो की कादंबरी, नाटक असो वा कथासंग्रह त्या नेहमीच समाजजीवनावर प्रकाश टाकत असतात.

अर्थात त्याकाळातील बहुतांशी कवी-कवियत्री व लेखक-लेखिका या एका वर्गापुरते मर्यादित होते. कवींचा अनुभव काही सभोवतालच्या गोष्टींच्या मिश्रणातून प्रारंभीच्या काळात अनेक कवींनी आपल्या लेखनातून वर्णन केलेले आपल्याला आढळते. त्याच कवींच्या लेखनातून दलित, आदिवासी, भटके, विमुक्त, इतर मागासवर्गीय आणि स्त्रिया यांचे जगणे कसे विलक्षण स्थितीत होते याची कल्पना आपण करू शकतो. सुरुवातीच्या काळात आदिवासी देखील कविता, कादंबरी यापासून अनभिज्ञ होते. वेगवेगळ्या विभागातील सुसंस्कृत भाषा, समाज जीवन घेऊन मराठी क्षेत्रात अनेक



जनसमुहातील लेखक समाविष्ट झाले. आदिवासी जीवनाविषयी आधी बिगर आदिवासी कवी त्यांच्या संस्कृती, पेहराव, त्यांचे निसर्गावरील प्रेम हे विषय घेऊन लिखान करित होते, पण कालांतराने आदिवासी समाजातल्या स्त्रिया समोर येऊन त्यां आपले अनुभव, आपल्या विश्वाची कबुली कवितेच्या माध्यमातून समाजापुढे मांडण्याचा यशस्वी प्रयत्न करू लागल्या. त्यामध्ये प्रामुख्याने" उषाकिरण आत्राम, कुसुम आलम, जीसिंटा केरकटा, वंदना टेटे व उज्ज्वला ज्योती तिग्ग या कवयीत्रिंचा समावेश होतो.

स्त्री ही ग्रामीण भागातील असो की आदिवासी तिला समाजमान्य बंधने आहेच, फरक एवढाच की त्या बंधनात काहीसा भाग वेगळा आहे. प्रत्येक आदिवासी जमातीत त्याचं स्वरूप वेगळ आहे. बाईन नांगर चालवायचं नाही, छत शाकारायचं नाही, इथपासून ते स्त्रीला चेटकीण - भुताली समजलं जाण्याच्या प्रथेपर्यंत अनेक गोष्टी इथे आढळतात. आणि त्याचे योग्य चित्रण निर्मला पुतुल यांच्या कवितांमधून वाचकास अवगत होते. प्रस्तुत शोध निबंध निर्मला पुतुल यांच्या 'नगार्या प्रमाणे वाजणारे शब्द' या कविता संग्रहाचा अभ्यास करून आदिवासी स्त्रियांची स्थिती आणि समाज जीवनाचा धावता आढावा घेईल.

प्रस्तावना:-

आदिवासीनागर संस्कृतीपासून दूर व अलिप्त राहिलेले संबंधित प्रदेशातील मुळचे रहिवासी म्हणजे आदिवासी, असे सामान्यपणे म्हणता येईल. सर्वसाधारणपणे जंगलात, दुर्गम दर्याखोऱ्यांत व सुसंस्कृत समाजापासून तुटक असलेल्या प्रदेशात ते तुरळक वस्ती करून राहतात. नागर संस्कृतीचा त्याप्रमाणे वर्गश्रेणीबद्ध समाजाचा संपर्क न झालेल्या वैशिष्ट्यपूर्ण चालीरीती किंवा 'संस्कृती' या आदिवासींत आढळतात. आपण इथे ऐका कवियत्रीच्या कवितासंग्रहाच्या माध्यमातून आदिवासी समाज व स्त्री यांचा परिचय करून घेऊ.



प्रसिद्ध लेखिका, कवयित्री आणि सामाजिक कार्यकर्त्या म्हणून निर्मला पुतुल हे नाव परिचयाचे आहे. झारखंड येथील दुधनी कुरुवा गावात जन्मलेल्या निर्मला पुतुल या हिंदी, मराठी व इंग्रजी कवितेतील एक परिचित आदिवासी कवयित्री आहेत. पुतुल आपल्या संपूर्ण आयुष्याच्या प्रवासाचे वर्णन आपल्या कवितेच्या माध्यमातून जगापुढे मांडले आहेत.

निर्मला पुतुल यांचे वाङ्मयीन चरित्र:-

कविता लिहिण्याबरोबरच अधिक काळ निर्मला यांनी वैयक्तिक आणि संस्थात्मक पातळीवर शिक्षण, सामाजिक विकास, मानवी हक्क आणि आदिवासी महिलांच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी सतत कार्य केले आहे. पुतुलांचे आत्मचरित्र, लेख, मुलाखत हिंदी, इंग्रजी, मराठी, तमिळ, अशा अनेक भाषांमध्ये अनुवादित आहेत. आणि पुतुलांचा झारखंड, बिहार, जम्मू आणि काश्मीरच्या इयत्ता अकरावीच्या पाठ्यपुस्तकात NCERT, नवी दिल्ली आणि SCERT, केरळ द्वारे इयत्ता नववीच्या पाठ्यपुस्तकात समावेश केला आहे. पुतुलांना विविध पुरस्कारांनी सन्मनित केले आहे. 2001 मध्ये साहित्य अकादमी, नवी दिल्ली तर्फे 'साहित्य सन्मान' 2006 मध्ये झारखंड सरकारकडून 'राज्य सन्मान' 2006 मध्ये मिझोराम सरकारकडून 'भारत आदिवासी सन्मान', व 'राष्ट्रीय युवा पुरस्कार', भारतीय भाषा परिषद, कोलकाता, 2009 मध्ये त्यांना मिळालेले पुरस्कार आहेत, तसेच पुतुलांचे कवितसंग्रह हे प्रसिद्ध आहेत. पुतुलांच्या "माझ्या घराच्या शोधात", व "नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द" अशाच एका कवितासंग्रहाची ओळख आपण इथे करणार आहोत ती म्हणजे निर्मला यांचा अनुवादित केलेला कवितासंग्रह "नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द". कविता महाजन एक भारतीय लेखिका आणि अनुवादक होत्या ज्यांनी मराठीत लेखन केले. कविता यांनी सामाजिक मुक्ती आणि भेदाभेद भावाच्या विरोधात लेखन केले. कविता महाजन यांनी "नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द" या कवितासंग्रहाचे हिंदीमधून मराठीमध्ये अनुवादित केले.



कविता महाजन यांची कुहू ही कादंबरी (2011) ही मानव आणि निसर्ग यांच्यातील नातेसंबंध यावर आधारलेली आहे आणि त्यांनी निर्मला पुतुल यांचा "नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द" हा कविता संग्रह अनुवादीत केलेला आहे. संजय लोहकरे यांनी आपल्या "आदिवासी कवितेचे मानदंड" या लेखामधे कवितासंग्रहाच्या शेवटच्या कवितेतील शेवटच्या ओळी या समग्र स्त्री जातीला स्वातंत्र आणि समतेच्या लढ्याचे आवाहन करतात असे म्हटले आहे.

“मला वाटतं

नगार्याप्रमाणे वाजवेत

माझे शब्द

आणि बाहेर पडावं लोकांनी

आपापल्या घरांमधून रस्त्यांवर”.

कवितेत केवळ शब्द नसतात, त्या शब्दांच्या पोटात असलेली जबरदस्त इच्छाशक्ती, लढाऊवृत्ती, विजयांची महत्त्वाकांक्षा, व्यवस्था परिवर्तनाची आस आणि त्यासाठीच्या लढाईत स्वतःला उद्ध्वस्त करून घेण्याची तयारी, या सर्व शक्तिनिशी कविता जन्माला येते. कविता वरवर केवळ शब्दांचा खेळ वाटत असला तरी, तिच्या पोटात कवीने ठासलेला बारूद, त्याची वैचारिक ताकद समीक्षक शोधून काढतो असे वक्तव्य संजय लोहकरे यांनी केले. संजय लोहकरे यांनी पुतुल यांच्या कवितेतील जीवनानुभव, आदिवासींचे जीवन, संस्कृती, राजकारण, अर्थकारण, श्रद्धा, अंधश्रद्धा, प्रतीके, मिथके यांच्या परिप्रेक्ष्यातील आहे. आदिवासी जीवनातील अनेक जिवणप्रवाहांना कवितेत सामावून घेतांना पुतुल यांनी कधी त्यांचे समर्थन तर कधी त्यावर कडाडून आक्रमण केले आहे.



आदिवासी स्त्रियांची स्थिती:-

आपला लढा नेमका कुणा विरुद्ध आहे याचं निर्मला यांना इतक्या वर्षांच्या संघर्षात भान आले आणि ते त्यांनी आपल्या कवितांच्या माध्यमातून सर्वांपुढे मांडले. "नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द" या काव्यसंग्रहात स्त्रियांवर होणारे अत्याचार, त्यांना दिली जाणारी समाजाकडून वागणूक पुतुलयांनी कवितेच्या माध्यमातून आदिवासी स्त्री ची गाथा सांगितली आहे.

" हे ते लोक आहेत, जे..." या कवितेत निर्मला सांगतात की हेच ते लोक आहे जे मला पाहून नाक मुडतात, विचित्र चेहरे करतात आणि तेच आपल्या मनातील काळेपण, वासना युक्त नजरांनी भरलेले डोळे आपल्या गोऱ्या कातडीने झाकून ठेवतात परंतु दिवसाउजेडा मला भेटायला बिचकतात आणि रात्री अंधारात भेटण्यासाठी आमंत्रण मागतात.

अशा कितीतरी कविता पुतुल यांनी आदिवासी स्त्री च्या जीवनावर लिहल्या आहेत. लोकांच्या नजरा किती वासनांनी भरलेल्या आहेत हे सांगितले. त्यानंतर पुतुलयांनी "पुन्हा एकदा" ही पुतुल यांची कविता आंतरराष्ट्रीय महिला दिनाच्या आमंत्रण पत्रिका मिळाल्या नंतर लिहिली. पुरुषप्रधान संस्कृतीमधे कवयित्रीला आपल्या कवितेमधून "काय आहे मी तुझ्यासाठी" विचारायचं आहे कि काय आहे मी तुझ्यासाठी घरामधे पडलेली वस्तू की एक उशी की कुठूनतरी थकून आलं की त्यावर डोकं ठेवायचं की एखादी खुंटी की वैताग, निराशा त्यावर अटकून ठेवायचं आणि मी तो भार नेहमीच न बोलता सहन करायचा. स्त्रिया या न बोलता सर्व काही सहन करत असतात त्याच्या मनाचा विचार कोणत्याही समजामधे आजपर्यंत केला गेला नाही व जातही नाही.

स्त्री स्वतंत्र आहे असे म्हणणे पण चुकीचे आहे कारण प्रत्येक बाबतीत तिचे शोषण केले जाते, काही तरी मिळवण्यासाठी तिला त्याचा मोबदला द्यावा लागतो. कुठे नोकरी मिळवायची असेल तर बाकी कर्मचारी सांगतात की साहेबांना खुश ठेवायचं आणि हे साहेब कसे खुश होतात ही



सांगण्याची गरज नाही ते सर्वांना माहित आहे. या गोष्टीला जर एखाद्या तरुणीने किंवा स्त्रीने विरोध केला तर तिच्याच चरित्रावर प्रश्न हा समाज करतो. याच विषयी निर्मला यांच्या कवितेत आपल्याला आदिवासी समाजाबद्दल व आदिवासी स्त्रियांबद्दल ज्ञात होते.

"पहाडच्या कुशीत , पहाडाच्या लहानशा तुकड्यासारखा

खेळतोय पहाडी मुलगा,

"पहाडी मुलगा पाहतो पहाडवरून जाणारे विमान,

आणि विचारतो बापाला त्या नव्या पक्ष्याविषयी."

निर्मला असे सांगतात की, काय परिस्थिती आहे आदिवासी समाजाची की त्या समाजाला विमान माहिती नाही या जगात कोणत्या गोष्टीचा शोध लागत आहे हे त्यांना अवगत नाही त्यांच्या पर्यंत कुठल्याही प्रकारच्या योजना, सोयी, सुविधा पोहचू शकत नाही. त्यांना विमान माहित नाही हा त्यांचा अशिक्षित पणा नक्कीच नाही कारण त्यांच्या कडे सुंदर अशी देणगी म्हणजे निसर्ग आहे. त्या निसर्गाच्या सानिध्यात राहून त्यांनी त्याचे पूर्वी पासून रक्षण करत केले आहे. पहाडामधे राहून त्यांना निसर्गाची भाषा येते, निसर्ग हा कोणत्या कारणानी कोपू शकतो याची माहिती त्यांना अचूक असते. बाहेरील भागापेक्षा त्यांचं खरं विश्व हे निसर्गाच्या सानिध्यात आहे. पुतुल यांच्या कवितेचे विषय खूप सुंदर आहे त्यामधून आपल्याला पुतुल यांच्या अनुभवाची जाणीव करून देतात.

"तुझे ओठ पोपटा सारखे आहेत, एकजण म्हणाला

सुगिया हसली तू हसते तेव्हा खूप छान दिसते सुगीया!

ढग मधल्या विजेसारखे चमकणारे तिचे दात पाहून, दुसरा म्हणाला.



तिसर्यानी ऐकवलं, तू फार चांगल गातेस अगदी कोकिळा सारखं.

चौथ्यांन तिच्या डोळ्यांची स्तुती करत कविता वाचल्या,तुझे टपोर डोळे खुप सुंदर आहे सुगिया
अगदी हरणसारखे.

पाचवा जो अगदी जवळ होता आणि गप्प गप्प त्याने गुपचूप कानात सांगितले, माझ्याशी मैत्री
करशील ना सुगिया तर सोन्याची साखळी घडवून देईल तुला."

इथे दर पाचवा स्त्रियांच्या देहाबद्दल बोलतो की, स्त्रियांनी केलेल्या कामावरही कुणी कधी बोलले असते, तिच्या प्रामाणिकपणा वर तिच्यातील मेहनतीवर बोलायला हव पण इथे तिच्या देहाचे लचके तोंडणारे दोन पायांचे समाजमान्य श्वापदे आहे. हे त्या सुगिया ला काय माहित या पुरुषप्रधान संस्कृतीने स्त्रीचे विविध पातळ्यांवर शोषण केले आहे. पुरुषा शिवाय तिला पूर्णत्व येऊ शकत नाही हे तिच्या मनावर वारंवार बिंबवण्यात आले आहे. समाजाने तिला 'अबला' हे विशेषण लावले आहे. "चूल आणि मूल" हेच तिचं कर्तव्य हे तिला आधी पासून सांगण्यात आले आहे. पुरुषाला नवरा म्हणून समाजाने देवाच्या जागेवर बसवलं आहे. नवरा कितीही अत्याचार, शिव्या श्राप देईल पण स्त्रीने ते निमूटपणे सहन करावे, का तर नवरा हा देव असतो व स्त्रीच सर्वस्व त्या पुरुषावर अर्पण केले जाते.

निर्मला सांगतात की, शहराला लागून जो आदिवासी वस्तीचा भाग येतो तिथे सर्वात जास्त शहरी लोकांचं ये जा सुरू राहत. खाणे पिणे आणि त्यांचं मनोरंजन पण इथेच, त्या वस्तीतल्या मोठ्या माणसांचं (सरपंच) यांचं पण काहीच म्हणणं नसते पण त्याचे परिणाम मात्र आदिवासी स्त्रियांना भोगावे लागतात. जबरदस्ती, अत्याचार, मारझोड या प्रकारांना त्या स्त्रिया नेहमीच बळी पडतात.



उषाकिरण आत्राम यांची मातृभाषा गोंडी, मराठी, व हिंदी आहे. "मोट्यारीन" हा कवितासंग्रह आत्राम यांचा प्रसिद्ध आहे. त्यामध्ये एक शिक्षक आपल्या विद्यार्थींना आयुष्य जगण्याचे धडे देतो. मुलींचे चरित्र, व्यक्तिमत्व विकास आणि त्यांना आयुष्यासाठी तयार करणे याची संपूर्ण जबाबदारी मास्तरांवर आहे.

मित्रांनो! मित्रांनो! सावध राहा माझ्या मुलींनो!

मी तुमचा मोटारचालक आहे!

फाटलेले कपडे फेकून दे, शरीरातून

मोत्याचा हार काढून

या बंधनातून मुक्त कर'

शिक्षक आपल्या विद्यार्थींना चांगले धडे देतात. माझ्या मुलींनो या निर्लज समाजाचा विचार न करता, कुणालाही न घाबरता तुम्ही तुमच्या आयुष्याचा विचार करा. मी तुमचा दिशादर्शक आहे आणि या समाजाच्या प्रथा मोडण्यासाठी, तुला बाहेर पडावं लागलं याच बंधनातून मुक्त होण्यासाठी. उषाकिरण आत्राम या आपल्या दुसऱ्या कवितांमध्ये आपल्या आईला प्रश्न विचारतात ?

मला सांग, आई, मी कोण आहे? बापाची की भावाची?

माझ्या नवऱ्याचे? सावकार-रेंजर-पाटील?

जमीनदार-शिंपी-सोनेकार? मी कोणाची?

आदिवासी स्त्रियांवर घरात आणि घराबाहेर होणाऱ्या अत्याचारांना आत्राम यांनी कवितेमध्ये मांडले आहे. माझं काय अस्तित्व आहे स्वतःच्या घरामध्ये दुष्कर्म होत नाही असे अजिबात नाही. घरातील भावाला, बापाला, नवऱ्याला बाहेरच्या लोकांनी दारू, कोंबडीच आमिष दाखवत तर त्यापुढे



ते कशाचाच विचार करत नाही. स्त्री सुरक्षित आणि स्वतंत्र कुठे हा प्रश्न कितीतरी पिढ्यांपिढ्या चालत आला आहे. त्यावर कधी मोठ्या श्रीमंत माणसाच्या भीतीने आळा बसतो, नाही तर देव कोपेल अशा प्रथा मधात येतात. कुठून तरी एक सूर्याची सोनेरी किरण उजळायला आली, तर समाजप्रिय लचके तोडणारे लोक या सोनेरी किरणला विझवयला नेहमीच तत्पर असतात. अशा कितीतरी कवितांमधून स्त्री जीवनाचे पुरावे आपल्याला मिळाले आहे. निर्मला पुतुल यांच्या कवितासंग्रहात एका तरुणीची आपल्या बापाला केलेली विनवणी सांगतात .

बाबा!

इतकं दूर देऊ नको मला लग्न लावून

जिथं मला भेटायला येण्यासाठी

घरातल्या बकर्या विकाव्या लागतील तुला.

इथे आपल्या जीवाची तळमळ एक तरुणी आपल्या बापा पुढे ठेवत आहे. घरातल्या बकर्या विकून त्या पैशांनी मला भेटायला यावं लागेल इतकं दूर बाबा नक्कीच मला देऊ नको. जिथे नदी, पहाड नाही तिथे देवू नको मला. ज्या ठिकाणी मोठंमोठ्या गाड्या, घरे अशा ठिकाणी मी कशी राहणार कारण मला लहानपणा पासून जंगल नद्या यामधे राहण्याची सवय आहे. बाबा तू मला अशा ठिकाणी लग्न करून दे की जत्रेत गावातील कुणी आलं तर सर्वांचा हालहवाल सांगू शकेल. कारण तिला मोठ्या घरापेक्षा जंगलातील घर जास्त प्रिय आहे. जिवाचा आकांत करून ती फक्त जंगलातील जीवन आणि जंगलाबाहेरील जीवन या मधील फरक समजावून सांगत आहे.

पुढे पुतुल सांगतात की कसे शहरी लोक आदिवासी स्त्रियांची घृणा करतात हे "माझं सारं काही नावडत आहे त्याच्या दृष्टीनं" या कवितेत.



"ते घृणा करतात आमची,आमच्या काळेपणाची
हसतात,विनोद करतात आमच्यावर आमच्या अडाणीपणावर
मारतात टोमणे ,टिंगल करतात आमच्या भाषेची .
आमचं वागणं सावरणं,आमच्या रीतिभाती काहीच
आवडत नाहीत आमचे नेसूचे कपडे, ओढण्या, रानटी, असभ्य,
मागासलेले म्हणून तुच्छतेने पाहतात आमच्याकडे आणि स्वतः
सभ्य श्रेष्ठ समजून नाकारतात आमच्या वस्तूंना".

शहरी लोक नेहमीच आम्हाला कमी लेखतात, आमचा तिरस्कार करतात, आमच्या काळ्या कातडीवर हसतात, आमच्या भोळा स्वभाव त्यांना नकोसा वाटतो, आमच्या कपड्यावर नेहमीच बोलतात. त्यांच्या पाहण्याच्या दृष्टीमधे आपल्या विषयी कमीपणा जाणवतो ते स्वतःला सभ्य श्रेष्ठ मानतात. शहरी लोकांना आमच्या हातचे पाणी सुद्धा वर्ज्य आहे. त्यांच्या घरामधे प्रवेश आम्हाला मिळत नाही आणि आम्हाला सभ्य होण्यासाठी त्यांची भाषा येणं, त्याच्या सारखं बोलण, उठणं, बसणं आवश्यक आहे. आमच्यातील एकही चांगला गुण त्यांना आवडत नाही. शेवटी त्या सांगतात की त्यांना काय आवडत.

"आवडतात फक्त

माझ्या घामानं टपोरलेल धान्याचे दाणे

जंगलातली फुलं, फळं, लाकूडफाटा

शेतांमध्ये उगवलेल्या भाज्या



घरी पाळलेल्या गावठी कोंबड्या

त्यांना आवडतं

माझं गच्चमुच्च शरीर

माझं मास आवडतं त्यांना!"

त्यांना फक्त जंगलातील, शेतांमध्ये फळेभाज्या निघालेल्या त्याच फक्त आवडतात आमच्या हातच्या, बाकी त्याच्या बरोबरीचे नाही आम्ही.

भारतातील एकूण लोकसंख्येच्या मोठ्या लोकसंख्येचा समावेश असणारे आदिवासी हे त्यांच्या वेगळेपणामुळे आणि साध्या पण सर्जनशील स्वभावामुळे देशाचे एक प्रमुख आकर्षण आहे. आदिवासींच्या अतिशय समृद्ध मौखिक परंपरेसह लोककथा त्यांच्या संस्कृतीला मोठ्या प्रमाणात प्रतिबिंबित करते ज्यामुळे आदिवासी लोकांमध्ये एकता आणि सातत्य येते. याचप्रमाणे" मुर्मु नावाच्या मुलीसाठी" कावयित्री पुतुल या कवितेत सांगतात.

"उठ, तू जिथं आहेस तिथून उठ

जसं वादळातून वावटळ उफाळते

उसळते जशी राखेत दबलेली ठिणगी

विचार कर-

तुझ्या घामानं टपोरलेले दाणे एक दिवस परततात

तुला जीभ काढून दाखवतात वेडावतात चिडवतात तुझ्याच वस्तीतल्या दुकानांत

कसं वाटतं, जेव्हा कळतं तुला, की



तुझ्याच वस्तू पर्यंत पोहचू शकणार नाहीत तुझे हात?"

निर्मला पुतुल यांनी आदिवासी समाजाची प्रगती त्यांच्या कष्टाची कबुली इथे दिली आहे. शेतात जाऊन किती तळमळ करतात राबराब राबतात. पोटाला उन्हाचे चटके देतात, शेतात चांगल पिकं यावं यासाठी जिवाचं रान करतात पण त्या पिकांचा मोबदला दिला जात नाही. त्यांच्या पासून कमी भावात पीक, धान्य घेतले जातात आणि दुकानात त्याचा दुप्पट भावात विकतात. आपण स्वतः पिकवलेले धान्य दुकानात डोके वरती करून आपली चेष्टा करतात. अशा कितीतरी गोष्टींमुळे जे निसर्गाचे रक्षक आहे त्यांनाच उपासमारीची वेळ येते आणि ते आपली भूक भागवण्यासाठी कर्जाच्या डोंगराखाली येतात.

या सर्व समाजाने ज्याप्रमाणे आदिवासी समाजाचे चित्र निर्माण केले आहे त्यांना छोट्या मोठ्या गोष्टीतून त्यांच्या साध्याभोळ्या स्वभावाचा गैरफायदा घेऊन त्यांना फसवून त्रास दिला आहे. तसेच आदिवासी तत्त्वज्ञानाचे अस्तित्व म्हणजे काय म्हणता येईल हे या ओळीत मांडले आहे.

जो निसर्गाच्या ताल आणि संगीताचे पालन करतो.

जे निसर्ग आणि प्रेमाच्या घनिष्ठ नातेसंबंधाचा आणि प्रतिष्ठेचा आदर करते.

ज्यामध्ये पूर्वजांचे ज्ञान-विज्ञान, कला-कौशल्य आणि मानवहिताच्या अनुभवांबद्दल कृतज्ञता आहे.

जो संपूर्ण जिवंत जगाची अवहेलना करत नाही.

जो पैशाचा लोभ आणि बाजारातील हिंसाचार आणि लोभ नाकारतो. ही संकल्पना लक्षात येते.

"अखेर कुठवर? घडत राहिल हे सगळं

चालत राहिल कुठवर खोटा तमाशा आणि

स्वार्थी राजकारण अखेर कुठवर?



आदिवासी विकास विभागाच्या अधिकार्यांनी विकासाच्या नावाखाली नेहमीच एक प्रकारचे राजकारण केले आहे. पुढे पुतुल तेच सांगतात कि आदिवासी लोकांना काही समजत नाही त्यांच्या मौनतेचा चांगला फायदा घेण्यात येतो. विकासाच्या नवनव्या व्याख्या रचून मोठ मोठे स्वप्न दाखवून ते त्यांना मिळणाऱ्या सोयी सुविधा पासून वंचित ठेवतात, त्यांना कुठल्याच प्रकारचा लाभ मिळत नाही. अशा कारणाने आदिवासी लोकांना कमी मानण्यात आले आहे.

हळूहळू स्पष्ट होईल सगळं काळच धुकं भेदून

जमिनीचे स्तर भेदून उगवणाऱ्या अंकुरासारखा उगवेल एकेदिवशी आमचा असंतोष आणि भडकून उठेल आग..

ज्या निर्सर्गाच्या चक्रावर संपूर्ण विश्वाचे अस्तित्व आहे त्या निसर्गाला शहरी लोक संपवण्याच्या स्थिती मधे आहे. पण ही सर्व परिस्थिती बदलून जाईल एकदिवस. आमच्या गल्लीतील मूलं एकदिवस मोठी साहेब होईल ती आपल्या वस्तीसाठी सुविधा करेल कारण त्या वस्तीत राहून त्यांनी जे अनुभवले त्यात त्यांना बदल नक्कीच करावा वाटेल व काळाच्या गतीनुसार सर्व काही परिस्थिती बदलून जाईल. "आदिवासी स्त्री" या कवितेमध्ये तीन भाग आहेत प्रत्येक भागांमध्ये एक नवीन आदिवासी स्त्रीची भूमिका सांगितली आहे.

"सारं काही सोसतात करतात धुणी भांडी झाडझुड

आणतात संकटाशी खेळत रानावनातून कंदमुळे फळं

लाकूडफाटा द्रोण, पत्रावळी, चटाया, केरसुण्या,पंखे

विटा भाजतात, माती खोदतात ,दगड फोडतात करतात कष्ट मजुरी"



आदिवासी स्त्री ही सर्व प्रकारची कामे करतात जंगलातील, रानात जाऊन आपल्या उपजिविकेसाठी राबतात, फळे कंदमुळे आणतात, लाकूड आणून नवीन नवीन प्रकारच्या चटायी, केरसुण्या, हात पंखे बनवतात, रात्रंदिवस खपतात, आपल्या नवऱ्यासाठी दारू पण आणतात. खूप दुःखंमय जीवन या स्त्रीयांच आहे पण तरी सुद्धा भाताची लागवड करताना आपल्या जीवनाच्या वेदना विसरून आनंदाने गाणे गात आपली कामे करतात.

"नशेत तऱ्यात पुरुषांनाही देतात रोज आधार

भूक तहान थकव्यान शिणून सोसतात लाथाबुक्के

अपरात्री निरुत्साही देहावर पाशवी तांडव"

घर सांभाळून पण तिच्या मनाचा कधीच विचार केला जात नाही. नवऱ्यासाठी कितीही केलं तरी तिला त्याच्या लाथा बुक्क्यांना सामोरे जावे लागते. मध्यरात्री तिच्या देहावर तांडव हा नेहमीच ठरलेला आहे. त्या सारं काही सहन करत असतात, मनातल्या मनात धुसमत असतात तरी कुठलीच तक्रार नाही. साध्या सरळ पद्धतीने आपले गाणे गात असतात. एका दृष्टिक्रात अडकल्या, विक्षिप्त जमीनदार आणि सामाजिक पितृसत्ताक दबाव यामुळे त्यांची मोठी घुसमट होत होती. हे दुष्ट जमीनमालक त्यांच्यावर बलात्कार करत. तितकीच दुःखाची बाब अशी की, शिक्षणाचा अभाव, अंधश्रद्धांचा पगडा आणि आणखी सामाजिक दुखणीही जोडीला होतीच यामुळे चुकीच्या विनाशकारी कल्पनांचा पगडा समाजावर होता. एखाद्या निष्पाप आणि निरुपद्रवी स्त्रीला अचानक भूतबाधा झाल्याचे जाहीर होत असे, अकारणच तिला मारहाण होई, इतकेच नव्हे तर भुताने झपाटलेल्या झाड बनलेल्या त्या महिलेची हत्या करण्यापर्यंत त्यांची मजल जात असे. अशा किती तरी प्रथा मोडण्यासाठी कितीतरी कवितांमधून त्यांना वाचा फोडण्यात आली.



निष्कर्ष:-

निर्मला पुतुल एक प्रमुख आदिवासी कवयित्री आहेत, ज्यांनी आपल्या लेखनातून आदिवासी समाजाच्या आणि विशेषतः आदिवासी स्त्रियांच्या समस्या आणि संघर्ष यांचे प्रभावी चित्रण केले आहे. निर्मला यांची कविता सामाजिक न्याय, स्त्रीवादी विचार, आणि आदिवासी संस्कृतीच्या संरचनेवर आधारित आहे. निर्मला पुतुल यांचे साहित्य मुख्यतः संतस आणि प्रतिकाराचे आहे. पुतुल यांनी आपल्या कवितांमधून आदिवासी समाजातील स्त्रियांचे शोषण, दडपशाही आणि अन्यायाविरुद्ध आवाज उठविला आहे. निर्मला यांनी कवितांमध्ये आदिवासी स्त्रियांच्या भावनात्मक आणि मानसिक संघर्षाचे प्रभावी चित्रण आढळते. पुतुल यांनी स्त्रियांना केवळ पीडित म्हणून न मांडता, त्यांना शक्तिशाली आणि संघर्षशील रूपात सादर केले आहे. निर्मला पुतुल यांच्या कवितांमधून आदिवासी समाजाच्या प्रश्नांवरही तीव्र प्रकाश पडतो. आदिवासी समाजाला भेडसावणाऱ्या आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक समस्यांवर त्यांनी आपल्या लेखनातून प्रकाश टाकला आहे. निर्मलांच्या लेखनात आदिवासी संस्कृतीची महत्ता आणि तिला टिकवण्यासाठीचा संघर्षही अधोरेखित केला आहे. निर्मला पुतुल यांच्या कवितांमध्ये आदिवासी समाजाच्या पारंपरिक जीवनशैली, त्यांचे धार्मिक आणि सांस्कृतिक विधी, आणि त्यांच्या जीवनातील विविध पैलूंचे चित्रण आढळते. निर्मला पुतुल यांच्या लेखनाने आदिवासी साहित्याला एक नवी दिशा दिली आहे. पुतुल यांनी कवितांमधून आदिवासी समाजाच्या समस्यांची सखोल चर्चा होते, ज्यामुळे या समाजाच्या संघर्षाची आणि त्याच्या हक्कांची जागरूकता वाढली आहे. निर्मलांच्या लेखनात आदिवासी स्त्रियांना केवळ पीडित न मांडता, त्यांना संघर्षशील आणि शक्तिशाली रूपात सादर केले आहे, ज्यामुळे त्यांच्या साहित्याचे महत्त्व अधिक वाढते.



संदर्भ:-

१. पुतुल, निर्मला. *नगार्याप्रमाणे वाजणारे शब्द*. मनोविकास प्रकाशन, २०१२.
२. "निर्मला पुतुल." कविता कोश, <http://kavitakosh.org>.
३. वूल्फ, व्हर्जिनिया. *स्वतःची खोली*. हॉगर्थ प्रेस, १९२९.
४. Google Books, <https://g.co/kgs/tqA4MhS>.
५. आत्राम, उषा किरण. *मोट्यारीन*. मुक्तरंग प्रकाशन, १९९३.
६. केरकटा, जीसिंटा. *अंगोर*. आदिवाणी प्रकाशन, २०१६.
७. आलम, कुसुम. *रान जखमांच गोधन*.